

Резюме

**Монодійний церковний спів старообрядців:
його історія та становище в ХХІ ст.**

У середині XVII ст. Московський патріарх Нікон провів ряд реформ, які стосувалися виправлення літургійних книг, що здійснювалося за українськими друкованими виданнями та, частково, у порівнянні з грецькими оригіналами. Нові естетичні погляди торкнулися також церковного співу: на зміну хомонії прийшло нове «истиноречие», запроваджено п'ятилінійну нотацію і багатоголосий партесний спів.

Противники реформ Нікона, які називали себе старообрядцями, зазнали переслідувань з боку офіційної Церкви й тому створювали релігійні поселення, в яких зберігали давні традиції, зокрема монодійний спів за крюками.

На сучасному етапі традиції старообрядців зберігаються в різних формах: через перевидання давніх книг, виконання півного репертуару хоровими колективами, присвячені цьому питанню web-сторінки.

У статті наведено приклади різних типів нотацій: крюкової нотації XI ст., Азбук першої чверті XVII ст., Фітника старообрядців безпоповців XIX ст., кіноварних «поміт» А. Шайдурова, текстів церковних піснеспівів із рукопису з Білої Криниці 1856 р., хомонічного рукопису старообрядців-безпоповців. Також перелічено виконавські колективи давніх піснеспівів та подано адреси офіційних сторінок старовірів в Інтернеті.

Юрій ЯСІНОВСЬКИЙ (Львів)

**МИНУЛЕ Й СЬОГОДЕННЯ БІБЛІОТЕКИ
СВЯТОУСПЕНСЬКОЇ УНІВСЬКОЇ ЛАВРИ**

Святоуспенська Унівська лавра після повного знищення та забуття почала відроджуватися з початком 90-х років минулого століття¹. Відбудувалися й поновилися церква, ікони, монастирські будівлі; повернулися святині — чудотворна ікона Божої Матері та незвичайно опатне й дуже великих розмірів на престольне Євангеліє кийського друку часів гетьмана Івана Мазепи; відновлюється церковний спів. Відроджується багата колись бібліотека: рештки її віднаходять у таємних сховках монастиря, деякі книги повертають жителі навколишніх сіл і містечок, зібрання поповнюється також благочинними пожертвами цінних рукописів, стародруків і рідкісних видань; сюди ж передано частину бібліотеки о. Йосифа Кладочного, владики Володимира Стернюка, о. Петра Івахіва з Канади, о. Йогана Петерса з Німеччини, який у міжвоєнний час був настоятелем монастиря студитів у Львові, та інших.

Багато століть і на Сході, і на Заході християнського культурного простору важливими центрами книжності були монастирі. Подібне було й на Русі-Україні, де, починаючи з княжої доби, у монастирях діяли скрипторії, у яких переписували й нагромаджували необхідні для богослужень і церковного життя книги, редагували, перекладали та створювали нові літургійні тексти для канонізованих русько-українських святих².

Монастирі були також важливими осередками розвитку сакрального мистецтва: іконопису, дрібної пластики, церковного шитва, літургійного співу та духовної пісні³. Тут створювали й світські жанри красного письменства, укладали літописи та монастирські хроніки, розвивалося друкарство. Чернечі обителі дбали про розвиток книжного мистецтва: ченці створювали

¹ Мануїл, еродиякон. *Історія Святоуспенської Лаври і студійського монашества*. Львів 2005.

² Я. Ісаевич. *Українське книговидання: Витоки, розвиток, проблеми*. Львів 2002, с. 43–65.

³ М. Голубець. *Малярі-василіяни на тлі західноукраїнського малярства XVIII ст. // Записки ЧСВВ, т. 3, вип. 3–4. Львів 1930, с. 447–466; Ю. Ясіновський. Церковно-співочі ініціативи українських та білоруських монастирів // *Καλοφωνία*: Науковий збірник з історії церковної монодії та гимнографії, ч. 2. Львів 2004, с. 14–55. Церковному співу українських монастирів була присвячена наша Третя міжнародна конференція з історії літургійного співу та гимнографії, проведена в УКУ 2002 року, матеріяли якої опубліковано в другому числі збірника *Καλοφωνία* (2004).*

високоартистичні прикраси й ілюстрації до рукописних і друківаних книг, займалися палітурництвом⁴.

Отож основними книгозбірнями в Україні тривалий час були переважно монастирі, зокрема Печерський і Михайлівський у Києві, Жидичинський, Загорівський, Почаївський і Дерманський на Волині, Кристинопільський, Лаврівський і Львівський Онуфріївський у Галичині, Курязький Преображенський на Слобожанщині та багато інших. Збереглися інвентарі багатьох монастирських бібліотек та їх описи під час церковних візитацій та пізніших археографічних експедицій, матеріали яких були опубліковані ще у XIX ст. Проте глибокого дослідження давніх монастирських бібліотек України з огляду їх репертуару, зокрема на літургійні книги, поки що немає.

Одну з найбільших бібліотек у Галичині мав Святоуспенський Унівський монастир (тепер лавра), початки якого сягають княжої доби. Необхідні книги, передовсім богослужбні, переписували та закупували, а з 1648 року друкували у власній друкарні, яка діяла понад 100 літ і спеціалізувалася головню на виданнях літургійних книг, котрі здобули великий авторитет в Україні та за її межами. Чимало книг дарували ченці й архимандрити, владики, парафіяни з навколишніх сіл і містечок.

Минулого бібліотеки Унівської лаври поки що ґрунтовно не досліджено, не реконструйовано її складу та репертуару, джерел надходження тощо. Першу спробу викласти історію цієї бібліотеки в контексті загальної історії монастиря здійснив Ігор Мицько⁵. Він розшукав чимало відомостей про книги монастирської бібліотеки, віднайшов декілька рукописних і стародруківаних книг цієї обителі в бібліотеках Львова та Варшави, виділив унікальну збірку митрополита Михайла Левицького, що сформувалася в його унівській резиденції. Проте він не торкнувся найновіших сторінок історії цієї бібліотеки, яка після відновлення монастиря почала швидко зростати й найбільші надходження якої припадають на останні п'ять років.

Найдавнішою рукописною книгою бібліотеки Унівської лаври, про яку збереглися відомості, було пергаментне Євангеліє з дорогоцінною оправою «аксамитомъ брунатнымъ критое, срибром оправъное, местцамы злотистътые штуки», яке обителі разом з іншими книгами заповів Львівський єпископ Гедєон Балабан (+1607)⁶. Можливо, що саме з цього Євангелія два аркуші XIII–XIV ст. в чвертку пізніше належали професорові Чернівецького університету Омелянові Калужняцькому (1845–1914)⁷. На них зберігся запис

⁴ Я. Запаско. *Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст.* Львів 1971; його ж. *Пам'ятки рукописного книжкового мистецтва: Українська рукописна книга.* Львів 1995; Я. Ісаєвич. *Українське книговидання.*

⁵ І. Мицько. *Святоуспенська лавра в Уневі.* Львів 1998, с. 58–65.

⁶ Там само, с. 58. Складений 1611 року «особный реест» унівської бібліотеки згадує книги слов'янські, грецькі, латинські, польські, яєсь друківане Євангеліє.

⁷ *Пергаментные рукописи Библиотеки академии наук СССР / упор. Н. Ю. Бубнов, О. П. Лихачева, В. Ф. Покровская.* Ленинград 1976, с. 25–26.

XVIII ст. «Пахоміє диякон монастиря Уневского»⁸. Два рукописи подарував Перемишльський єпископ Антоній Радилівський (1537–1586): Пролог за вересень–лютий, переписаний 1518 року для Спасівського монастиря⁹, та Мінею служебну за грудень і листопад (саме в такому порядку вони були оправлені) першої третини XVI ст., яку переписав унівський ієромонах Антоній¹⁰. 1577 року ієромонах Йона пожертвував до Унева переписані ним *Поученія Феодора Студита*¹¹ і *Псалтир тлумачний*¹². 1616 року рукописні *Бєсїди Йоана Златоустого на Євангеліє від Йоана та Матєя* подарувала черниця Євгенія (в миру Євдокія, вдова власника села Васильківців біля Кам'янця-Подільського, яка вінчалася в церкві Унівського монастиря)¹³. 1627 року унівський ієромонах Веніамин придбав збірку творів Йоана Златоустого, що збереглася до сьогодні¹⁴, а через десять років — *Соборник цвітотосний святогорський*, переписаний 1621 року Яковом Федоровичом Чайкою з Гаїв, ймовірно, у Буську; пізніше книга опинилася в бібліотеці Перемишльської капітули¹⁵. *Пандекти Никона Чорноризця* до монастиря передав «законник

⁸ Там само, с. 26.

⁹ Мабуть, уже після закриття монастиря 1790 року рукопис потрапив до Онуфріївського монастиря у Львові, де зберігався під № XV, а пізніше книга опинилася в приватній збірці московського купця Єгора Єгорова (1862–1917) і сьогодні зберігається в РГБ у складі фонду Єгорова під № 2141. Запис про перепис книги та її вклад до Унівського монастиря скопював А. Петрушевич: «Сия книга нарицаемая прологъ сентябрь списана бысть в костел манастири славнаго Преображенія Га ншого іс Хга в лѣт ̅̅̅̅ [1518] индик[та] ̅. (6). И выдана быс дому престыя Богоматере честнаго ея Успенія до Унява манастиря. Многогрѣшнымъ грубымъ и малопотрѣбнымъ и уничиженнымъ Антоніємъ Епымъ Премьш и Сам. И да никакож не отлучена будет выш писаного храма прчстыя» (ЛНБ, Петр. 675, арк. 69; уперше, з деякими неточностями, опублікував Ігор Мицько у своїй книзі *Святоуспенська лавра*, с. 58). Мицько помилково вважав, що до Унева рукопис передано 1518 року, тобто в рік перепису книги; насправді це сталося пізніше, бо владики Антоній, який подарував книгу Уневу, зайняв Перемишльський престол лише 1537 року.

¹⁰ ЛНБ, НД 69 (див. опис: *Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка: Каталог, т. 1: XI–XVI ст.* / уклали: М. М. Кольбух (голов. ред.), Т. М. Гуцаленко, О. О. Дзьобан, І. Я. Патер, І. Р. Сус, Г. В. Чуба. Львів 2007, с. 299–300, № 227. Див. запис наприкінці грудневої частини Мінеї: «Си книга минеа дек прчстои БгоМтре Унієва монастрѣ ес Многогрѣшный худыи и непогрєбнии и уничижный Антоней ієромонах е пис костела мастырѣ [...]» (арк. 174).

¹¹ ЛНБ, збірка Петрушевича, 66 (І. Свенціцький. *Опис рукописів Народного Дому з колекції А. Петрушевича*, ч. 1. Львів 1906, с. 152, № 66; *Кириличні рукописні книги*, с. 365–370, № 284).

¹² Сьогодні доля цієї книги невідома (див.: І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 58).

¹³ І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 59.

¹⁴ НМЛ, Рк 23.

¹⁵ Biblioteka Narodowa (Варшава), Акс. 2578; див. опис: *Rękopisy cerkiewnostowiańskie w Polsce: Katalog / упоряд. Aleksander Naumow, Andrzej Kaszlej.* Kraków 2004, с. 139, № 299. Село Гаї — це, ймовірно, теперішнє село Гаївське Буського р-ну Львівської обл.

унівський» Феофіл¹⁶. Дві книги переписав і подарував Унівській обителі священник львівської Богоявленської церкви Тимофій: *Бесіди Йоана Златоустого на Євангеліє від Йоана* (у редакції ченця Кипріяна, що була здійснена 1605 року в Дермані)¹⁷ і *Тріодь цвітну московського друку 1604 року*¹⁸. Було в монастирі також *Йоана Златоустого тлумачення на Євангеліє від Йоана*, подароване 1630 року унівським ієромонахом Феодосієм через Йоаникія Волка Львівському Успенському братству¹⁹; ймовірно, що ця книга була переписана в Уневі²⁰. Кормчу з Унівського монастиря 1604 року для копіювання позичав люблінський священник Василій²¹. До цього ж монастиря належав також уривок церковного Уставу з бл. 1700 року, опрацьований разом із примірником острозької Біблії²².

В Унівському монастирі книги також переписували. Окрім згаданих вище, 1557 року Євангеліє²³ переписав тут чернець Касіян, 1601 року *Пандекти Никона Чорноризця* — чернець Васіян²⁴, 1650 року нотолінійний Ірмолой — диякон Феофілакт²⁵.

З друкованих видань, що належали колись до бібліотеки Унівського монастиря, відзначимо згаданий щойно примірник острозької Біблії та Службник 1629 року київського друку, які пізніше належали Перемишльській капітульній бібліотеці. На примірнику острозької Біблії є запис: «Сія книга Біблія монастира Уневского подписанная року 1705»²⁶. А вкладний запис на Службнику повідомляє: «Року божого 1673 предалася книга сия до храму Пресвятої Богородици монастира Унева рабом божіим Іоаном Шоломским за отпущение грѣховъ»²⁷.

¹⁶ ЛНБ, МВ 110.

¹⁷ НМЛ, Рк 22.

¹⁸ ЛІМ, стд. 82. На цій книзі є запис о. Тимофея: «С книг Тимофея презвитера [церкви] Богоявлення лвовского» (див.: І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 59).

¹⁹ АЮЗР, ч. 1, т. 11, с. 375–376.

²⁰ І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 60.

²¹ Там само.

²² Biblioteka Narodowa (Варшава), Акс. 2518; див. опис: *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce*, с. 447, № 953.

²³ Biblioteka Narodowa (Варшава), Акс. 2572; *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce*, с. 97, № 205.

²⁴ ЛНБ, МВ 110 (див.: І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 59–60).

²⁵ НМЛ, F 58; Ю. Ясіновський. *Українські та білоруські нотолінійні Ирмолої 16–18 століть*: Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів 1996, с. 129, № 53.

²⁶ *Katalog druków cyrylickich XV–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej* / упоряд. Zofia Żuzawińska, Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew. Warszawa 2004, с. 26–27, № 10с. Пізніше книга належала церкві Різдва Богородиці села Деревні (сьогодні Жовківського р-ну Львівської обл.) і згодом була передана до бібліотеки Перемишльської греко-католицької капітули.

²⁷ *Katalog druków cyrylickich*, с. 56, № 49а. Згодом книга потрапила на Київщину: 1736 року належала до церкви в Микуличах (тепер Бородянського р-ну Київської обл.), а 1740

Євангеліє львівського друку 1644 року придбав для Унівського монастиря 1696 року архимандрит Варлаам Шептицький, «а то взглядомъ того, же по войнѣ турецкой подъ часъ взятя Каменця Подольского зубожалъ билъ монастирь уневскій»²⁸.

Про поповнення книг Унівської обителі постійно дбали й інші архимандрити. Зокрема, після смерті 1643 року унівського архимандрита Ісаї залишилися «книги різні латинські, грецькі, руські на різні потреби, як до служби в церкві, так і до забави в читанні»²⁹.

У 1790 році, на момент закриття монастиря, тут зберігалось 108 стародруків і 20 рукописів. Частина їх залишилася при унівській Успенській церкві; решту було передано до бібліотеки новоствореного Львівського університету (про деякі з цих книг йшлося вище), Перемишльської капітульної бібліотеки, а частина потрапила до приватних рук³⁰.

Пізніше обрав Унів місцем свого постійного осідку Галицький митрополит Михайло Левицький (1774–1858). Ставши митрополитом (1816), він відновив монастирські будівлі та церкву, збудував просторі митрополичі палати. Владика зібрав цінну колекцію давніх книг, які маркував штампом *Ex Libris M. M.* («з книг митрополита Михайла»)³¹. Упродовж 12 літ цю бібліотеку впорядковував особистий секретар владика Антін Петрушевич (1821–1893), відомий історик і бібліограф, який уклав два каталоги цієї бібліотеки — 1847 року³² та 1858³³. Помер владика та був похований в Уневі. Згодом його тлінні останки було перенесено в крипту Успенської церкви та встановлено меморіальну таблицю:

Здѣ починаеть въ Бозѣ его еминенція высокопреосвященный Михаилъ Левицкій святой римской церкви кардиналъ митрополитъ галицкій архієпископъ лвовскій єпископъ каменецкій его цѣсарско-королевскій апостолярій дѣйствителный тайный совѣтникъ цѣсарского австрійского ордена Леопольда великокрестникъ королевствъ Галиціи и Володомеріи примасъ святого богословія доктор рожденъ въ Ланчинѣ дня 14 августа 1774 упокоилъся въ Уневѣ дня января 1858.

В унівській бібліотеці митрополита Михайла Левицького зберігалися унікальні пергаментні рукописи: Бучацьке євангеліє XIII ст. (НМЛ, F 688) і

знаходилася у василіянському монастирі в Білій Церкві; пізніше надійшла до бібліотеки Львівського університету.

²⁸ І. Буцманюк. *Унів і его монастирі*. Жовква 1904; поклик за переддруком: Львів 2001, с. 59.

²⁹ І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 59.

³⁰ Там само, с. 62.

³¹ Книги з цим штампом зберігаються в ЛНБ, НМЛ та інших львівських книгозбірнях і музеях; бачимо його також на примірнику Октоїха почаївського друку 1775 року теперішньої бібліотеки Унівської лаври (стд. 147).

³² НМЛ, Рк 681, арк. 32–37 зв.

³³ І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 65.

Пандекти Антіоха Чорноризця, переписані 1307 року Марком мнихом — і, ймовірно, для Унівської лаври³⁴. Зберігалися тут також *Євангеліє тлумачне Феофілакта*, переписане 1493 року Івашком, греком-емігрантом із Москви, який пізніше був дяком Успенської церкви у Львові³⁵; Галицьке євангеліє другої половини XVI ст., оздоблене майстерними мініатюрами³⁶; Мінея за січень, переписана в Молдавії 1579 року Мелетієм з *лядської землі* для монастиря в Пітричі в Галичині³⁷; Кормча, переписана на початку XVII ст. Андрієм Паленичичем³⁸; *Євангеліє учительне*, переписане перемишльським дияконом Ігнатієм Гостиславським³⁹.

Книгозбірня владики Михайла ввібрала й деякі книги, що раніше належали Унівській обителі. Це згадувані вже нотний Ірмолої 1650 року, *Бесіди Йоана Златоустого на Євангеліє* та ще одна збірка писань Йоана Златоустого (останні обидві книги, нагадаємо, переписав львівський священник Тимофій), а також архиєрейський Службеник Варлаама Шептицького⁴⁰, ймовірно, також *Патерик Печерський*⁴¹ і *Чин поставлення монахов*⁴². Були тут і стародруки, зокрема два примірники *Книги о постнічестві* Василія Великого острозького друку 1594 року, один з яких зберіг автограф відомого подвижника чернечого життя та засновника Манявського скиту Йоана Княгиницького⁴³.

За заповітом, складеним 12 вересня 1858 року, митрополит Михайло Левицький передавав збірку «на заснування бібліотеки митрополичого дома» у Львові⁴⁴, яка лягла в основу Церковного музею. Митрополит Андрей Шептицький, заснувавши Національний музей у Львові, подарував українському народові основну частину митрополичої колекції рукописів і стародруків, у тому й рукописи та стародруки митрополита Михайла Левицького.

Після відновлення монастиря і передачі його студитам (1919) почала формуватися практично нова бібліотека, яка швидко поповнювалася, в тому й давніми рукописними книгами та стародруками. Книги дарували митрополит Андрей Шептицький, галицькі єпископи, священники й ченці, автори нових видань. Особисту бібліотеку мав останній унівський архимандрит Климентій Шептицький.

³⁴ НМЛ, Рк 48; І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 62–63.

³⁵ НМЛ, Рк 773; І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 63 (тут вкралася помилка в шифр — Рк 48).

³⁶ НМЛ, Рк 18.

³⁷ НМЛ, Рк 4.

³⁸ НМЛ, Рк 13.

³⁹ НМЛ, Рк 95; І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 62–63.

⁴⁰ НМЛ, Рк 88.

⁴¹ НМЛ, Рк 769.

⁴² НМЛ, Рк 736; І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 64.

⁴³ НМЛ, стд. 605 і 606 — з автографом Йоана.

⁴⁴ Там само, с. 64.

* *
*

Влітку 2001 року, під час перебування в літній богословській школи в Уневі, відбулося наше перше знайомство з бібліотекою монастиря, зокрема її збіркою давніх книг. Виявилось, що ще сьогодні в церквах та на руках зберігається велика кількість давніх книг і що люди щиро й охоче розстаються з рідкісними, а то й унікальними пам'ятками.

Книг призбирувалося чимраз то більше, і потрібно було їх впорядкувати, за що взялися ченці Леонтій (бібліотекар) та Онуфрій. Приєднавшись до цієї праці, насамперед вирішили впорядкувати книги за тематикою і виділити рукописи, стародруки та рідкісні видання, а також ноти. Сучасні видання монастирської бібліотеки вже раніше утворили основний бібліотечний фонд, що знаходиться в окремому приміщенні, яким сумлінно опікується брат Леонтій.

При впорядкуванні книг виникло питання їх систематизації, тематичного розподілу та каталогізації. Ці питання обговорювали з отцем ігуменом Венедиктом, ієромонахом Онуфрієм, бібліотекарем Леонтієм, а також академіком Ярославом Ісаєвичем, професором Крістіяном Ганніком з Баварського університету у Вюрцбурзі, бібліотечними працівниками Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та Українського Католицького Університету. Оскільки унівська бібліотека є монастирською і богослужбні книги тут є найуживанішими та найчисленнішими, то, на пропозицію академіка Ісаєвича, стародруки й рідкісні пізніші видання почали укладати за типами книг в алфавітному порядку, а в межах окремого типу — за хронологією. Книги було поділено на декілька груп: 1) рукописи (рук.), 2) стародруки (стд.), 3) видання XIX — середини XX ст. (рк, тобто рідкісні книги), періодика (ж); окремо виділено нотні видання та підручну літературу (шматизми, каталоги рукописів і стародруків, методичну літературу, словники тощо). Відповідно до цих тематичних груп розпочато каталогізацію книг, а для загального обліку запроваджено Інвентарну книгу. Невдовзі було опубліковано перші підсумки опрацювання цієї збірки⁴⁵.

На кінець 2007 року інвентарний каталог бібліотеки рідкісної книги Унівського монастиря охоплює 1164 книги, у тому 272 стародруки та 41 рукопис.

Невеличка колекція рукописів є досить строкатою й охоплює три богослужбні книги (два нотолінійні ірмолої — середини й останньої чверти XVII ст.; уривок Октоїха другої чверти XVIII ст.), привілей Миколаївського братства у Львові в копії 1777 року, архівні документи монастиря, зокрема метрики шлюбу та померлих, ноти, копії богослужбних текстів і молитов та ін. Нотні рукописи охоплюють партитури та поголосники популярних у Галичині церковних композицій.

⁴⁵ Ю. Ясіновський. Колекція стародруків бібліотеки Унівського монастиря // *Ковчег: Науковий збірник із церковної історії*, ч. 3. Львів 2002, с. 511–524.

У виданнях XIX — середини XX ст. (851 позиція) також переважають богослужбні книги; є також книги з богослов'я, катехитики, історії Церкви, послання Галицьких митрополитів, місійні книжечки, підручники й посібники, популярні релігійні книжечки для дітей, церковна періодика, єпархіяльні шематизми, а також книги з історії, мистецтва, літератури, мови, різні словники й довідкові видання та ін. Окрім видань українською та церковнослов'янською мовами, є книжки російською, сербською, румунською, грецькою, латинською, польською, німецькою, французькою, італійською. Це євангелія й апостоли, службники, октоїхи, мінеї та анфології, тріоди, часослови, молитвослови, требники, нотні ірмології, акафістики.

Серед стародруків найбільше є службників (літургіконів) — 15 різних видань (30 примірників):

Київ 1629 (стд. 63)
 Львів 1646 (стд. 60)
 Львів 1666 (стд. 58, 88)
 Львів 1691 (стд. 57, 61)
 Львів 1702 (стд. 59, 195)
 Львів 1712 (стд. 55, 67)
 Львів 1757 (стд. 65)
 Львів 1759 (стд. 66, 89)
 Львів 1780 (стд. 53, 54, 74, 75)
 Унів 1733 (стд. 50, 52, 68, 153)
 Унів 1740 (стд. 64, 69, 200)
 Унів 1747 (стд. 62, 73)
 Почаїв 1755 (стд. 256)
 Почаїв 1791 (стд. 81, 254)
 Супрасль 1695 (стд. 70).

Найдавнішим із них є Службник київського друку 1629 року з майстерними ілюстраціями-гравюрами; до бібліотеки монастиря книга надійшла 1997 року зі с. Тур'є. Переважають львівські видання (8), є три унівських видання, одне друку Супрасльського монастиря в Білорусі, яке є первістком щойно заснованої друкарні.

Октоїхів є 9 видань у 21 примірнику, і тут теж переважають львівські видання:

Львів 1630 (стд. 150, 209)
 Львів 1644 (стд. 112, 151, 219, 222, 245-?)
 Львів 1686 (стд. 113)
 Львів 1689 (стд. 108)
 Львів 1739 (стд. 177, 178)
 Львів 1765 (стд. 155, 177, 179, 180, 203, 210)
 Почаїв 1758 (стд. 110)
 Почаїв 1774 (стд. 181)
 Почаїв 1775 (стд. 147, у двох томах).

Порівняно мало є мінеї — усього 5 видань, і серед них один повний річний комплект московського друку 1741 р.:

Мінея службна — Почаїв 1761 (стд. 170 і 171/I-II; 172/III-IV; 157/V-VI; 173/IX-X; 148/XI)
 Москва 1705 (стд. 83/XII)
 Москва 1710 (стд. 196/IV)
 Москва 1741 (стд. 261–272, на 12 місяців)
 Мінея обща — Київ 1680 (стд. 76, 251).

Здається дивним, що така важлива книга, як Мінея, не знайшла належного місця в бібліотеці Унівської лаври. Така ситуація відображає загальне досить рідке звернення українських друкарів до цієї книги. Річ у тому, що в Україні склався звичай укладати скорочені богослужбні збірники в основному празничного репертуару, і тому мінеї заступили анфології⁴⁶. Таких анфологій тут є 9 видань, з них 8 українських та одне московське:

Київ 1619 (стд. 8)
 Київ 1734 (стд. 207, 252)
 Київ 1766 (стд. 79)
 Львів 1632 (стд. 255)
 Львів 1643 (стд. 9, 10)
 Львів 1651 (стд. 6, 7, 159, 202, 230, 241, 249 – ?)
 Львів 1694 (ст. 78, 82, 141, 212, 215, 224, 226, 248)
 Почаїв 1777 (стд. 4, 5, 11, 186, 211)
 Москва 1679 (стд. 20).

Київське видання 1619 року є одним із перших київських видань, воно оздоблене великою кількістю дуже майстерних і високомистецьких сюжетних гравюр.

Немало є також тріодей, постних (7) і цвітних (5), серед яких і перше й багато ілюстроване київське видання 1631 року:

Тріодь постна — Київ 1631 (стд. 247)
 Київ 1648 (стд. 89)
 Львів 1664 (стд. 84, 85, 90, 91, 152, 206)
 Львів 1689–1690 (стд. 216, 257)
 Львів 1753 (стд. 143)
 Львів 1717 (стд. 165)
 Почаїв 1784 (стд. 163, 260);
 Тріодь цвітна — Львів 1642 (стд. 98, 99, 221)
 Львів 1663 (стд. 93, 100, 189, 190, 191, 193, 213, 220)
 Львів 1666–1667 (стд. 96, 115, 185, 192)
 Львів 1688 (стд. 94)
 Львів 1746 (стд. 142, 167, 168, 169, 246).

⁴⁶ Анфологій, або Трефолой; ці дві різні назви однієї книги пояснено в передмові братського друку 1651 року: «Сія єсть Богодухновенная книга пѣсногласій духовныхъ, органъ мусикійскъ, цѣвница гуслей, бряцало десятиструнно, исполнь благодатей утѣшенія, пронареченно именуемая АНФОЛОГІОНЪ сирѣчь Цвѣтословъ или ТРИФОЛОГІОНЪ сирѣчь сладость словесна, усладженіє словесно или просторєци Соборникъ Минєи всецѣло и всеконечнѣ уже избранной от собранія избраннѣйшихъ торжествъ празденственыхъ». Тобто наголошено на співаному виконанні текстів, яке порівнюють із красою звучання біблійних інструментів, і на «солодкій мові» текстів.

Нотолінійні ірмолої тут представлені п'ятьма виданнями. Це всі три львівські видання та два почаївські:

Львів 1700 (стд. 45)
 Львів 1709 (стд. 80)
 Львів 1757 (стд. 46)
 Почаїв 1775 (стд. 47)
 Почаїв 1794 (стд. 197, 208).

Серед інших богослужбних книг порівняно велике число апостолів — 9 видань, у тому й одне московське:

Київ 1630 (стд. 17)
 Львів 1639 (стд. 12)
 Львів 1645 (стд. 13)
 Львів 1654 (стд. 21, 158, 231)
 Львів 1666 (стд. 15, 27, 149)
 Львів 1719 (стд. 14, 22, 87, 204, 244)
 Львів 1772 (стд. 205, 234)
 Почаїв 1768 (стд. 16)
 Москва 1780 (стд. 23),

а також євангелій — 7 апракосів:

Київ 1707 (стд. 139)
 Львів 1636 (стд. 32, 34)
 Львів 1644 (стд. 106, 107, 137)
 Львів 1665 (стд. 24, 25, 33)
 Львів 1704 (стд. 193, 194)
 Львів 1722 (стд. 29, 31)
 Львів 1743 (стд. 214)

та два учительні:

Київ 1637 (стд. 97)
 Вільно 1794 (стд. 146).

Є також 8 видань требників:

Львів 1668 (стд. 38)
 Львів 1682 (стд. 36)
 Львів 1695 (стд. 183)
 Львів 1719 (стд. 37)
 Львів 1761 (стд. 217, 259)
 Унів 1739 (стд. 39)
 Унів 1741 (стд. 40)
 Унів 1744 (стд. 41, 42, 182);

п'ять видань акафістів:

Київ 1693 (стд. 1)
 Київ 1746 (стд. 161)
 Почаїв 1756 (стд. 116)

Почаїв 1776 (стд. 3)
 Почаїв 1793 (стд. 2);

п'ять видань часословів:

Київ 1693 (стд. 1)
 Київ 1746 (стд. 161)
 Почаїв 1756 (стд. 116)
 Почаїв 1776 (стд. 3)
 Почаїв 1793 (стд. 2);

чотири видання молитвословів:

Київ 1693 (стд. 1)
 Київ 1746 (стд. 161)
 Почаїв 1756 (стд. 116)
 Почаїв 1776 (стд. 3)
 Почаїв 1793 (стд. 2)

та різні чини або возслідування:

Возслідування праздника пресв. євхаристії	— Почаїв 1741 (стд. 77) Почаїв 1742 (стд. 140) Почаїв 1762 (стд. 51) Унів 1745 (стд. 45, 249)
Празня	— Почаїв 1757 (стд. 184)
Цвітник	— Гродно 1791 (стд. 131)
Чин моленій	— Львів 1795 (стд. 201)
Чин поставлення єпископа	— Почаїв 1796 (стд. 109)
Чиновник архірейський	— Москва 1798 (стд. 174).

Є також Місяцеслов (Львів 1642, стд. 124) і Типікон (Почаїв 1770, стд. 253).

Бібліотека має також декілька видань унівської друкарні, яка працювала тут понад сто років (з перервами). Її видання відзначалися ретельною редакторською працею та увагою до літургійної і богословської літератури⁴⁷. Початки друкарні пов'язані з іменем Львівського єпископа Арсенія Желиборського, який переніс свою друкарню зі Львова до Унева, і 1648 року тут побачило світ її перше видання — Псалтир. У передмові друкаря Андрія Скольського йшлося про серйозні видавничі плани цієї друкарні як «книготорної і піснетворительної». Згодом тут було надруковано Акафісти (1660) з передмовою Арсенія Желиборського, а постійне книгодрукування започаткував

⁴⁷ І. Огієнко. *Історія українського друкарства*. Львів 1925, цит. за перевиданням: Київ 1994, с. 176–178; М. Выдашенко. *Книгопечатание в Уневе в XVII–XVIII вв. // Федоровские чтения 1973*. Москва 1976, с. 67–78; І. Мицько. *Святоуспенська лавра*, с. 66–74, 222–253 (каталог видань); Я. Ісаєвич. *Українське книговидання*, с. 218–219, 276–278; Я. Ісаєвич. *Василіянські друкарні: Унів і Почаїв // На службі Кліо: Збірник наукових праць на пошану Любомира Романа Винара з нагоди 50-ліття його наукової діяльності*. Київ — Нью-Йорк — Торонто — Париж — Львів 2000, с. 460–468.

новий архимандрит Варлаам Шептицький, який 1669 року отримав королівський привілей на друкарню. Попри непрості конкурентні відносини з друкарнями Львова та Києва, унівська друкарня зуміла виробити чітку програму видання книг — переважно дешеві малоформатні книги та підручники: псалтирі, часослови, молитовники, акафісти, букварі. У 1673 році тут було надруковано дві книги Сучавського митрополита Досифея (Досифтея): *Акафіст і молебень Пресвятій Богородиці і прочія спасительная мольби* та віршований Псалтир⁴⁸. Важливою рисою унівської видавничої програми було також намагання публікувати українською мовою богословські та катехитичні праці. Це, зокрема, передрук київського видання *Виклад о церкві* Феодосія Софоновича, до якого включено *Житіє князя Володимира* в перекладі українською мовою (1670)⁴⁹. Пізніше, 1680 року, було надруковано *Зерцало до прейзріння і латвійшого зрозуміння віри святої Йосифа Шумлянського* (і також українською мовою) з додатком київського передруку твору Сильвестра Косова *О мистиріях*. З благословення Перемишльського єпископа Інокентія Винницького 1685 року надруковано *Катехизис*, до якого додано трактат *Наука або способ диспонування на смерть кожному християнину*⁵⁰. У 90-х роках XVII ст. було передруковано два популярні видання Кирила-Транквіліона Ставровецького — *Зерцало богословії* (1692) та *Євангеліє учительне* (1696)⁵¹.

У 90-х роках XVII ст. в унівській друкарні приступили до реалізації «піснетворного» проекту, тобто нотного Ірмологіона, який в остаточному підсумку вийшов у світ 1700 року у Львові, в перенесеній сюди друкарні єпископа Йосифа Шумлянського⁵². Тож друкар Йосиф Городецький здійснив первісний видавничий задум Андрія Скольського з 1648 року.

У наступні три десятиліття друкарня не діяла, і щойно 1732 року друкування книг відновилося; було продовжено попередню практику малоформатних богословсько-катехитичних і літургійних видань.

Сьогодні в бібліотеці Унівської лаври зберігаються такі видання цієї друкарні: чотири примірники Літургікона 1733 року (стд. 50, 52, 68, 153), три 1740 року (стд. 64, 177, 200), два 1747 року (стд. 62, 73); требники 1739 року (стд. 39) і 1744 року (стд. 41, 42); *Возслідование праздником пресвятой тайны евхаристії... і свм. Іоасафата* 1745 року (стд. 44, 226, 245).

⁴⁸ Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні*, кн. 1. Львів 1981, № 511, 512; Я. Ісаєвич. *Українське книговидання*, с. 276–277.

⁴⁹ Феодосій (Софонович). *Виклад о церкві святій* / упор. Юрій Мицик. Київ 2002.

⁵⁰ Публікацію та дослідження цієї пам'ятки див.: Єпископ Інокентій Винницький. *Катехизис або бароковий душпастирський сад* / упор. і супровідні статті Володимир і Денис Пилиповичі. Перемишль 2007.

⁵¹ Я. Ісаєвич. *Українське книговидання*, с. 276–278.

⁵² М. Видашенко. Йосиф Городецький — засновник східнослов'янського наборного нотодрукування // *Книгознавство та бібліографія*. Київ 1983, с. 146–150, передрук: *Каллофанія*, ч. 1. Львів 2002, с. 252–255; Ю. Ясіновський. Львівські нотні першодруки // *Каллофанія*, ч. 1. Львів 2002, с. 25–36.

У колекції стародруків бібліотеки Унівської лаври зберігається також декілька згадуваних вище білоруських та російських видань.

У нотній колекції передусім відзначимо дуже цінний рукописний Ірмолой середини XVII ст. (рук. 1), нещодавно докладно описаний нами⁵³ (див. Іл. 4), а також Ірмолой останньої чверти XVII ст. (1686 року?), зшитий разом з Октоїхом 1644 року (стд. 232).

Нотні стародруки представлено трьома першими виданнями ірмолоїв у Львові — 1700, 1709 і 1757 років, двома почаївськими — 1775 і 1794. Подаємо деякі цікавіші записи в цих книгах. В Ірмолої 1700 року (стд. 45) є (на форзаці) запис Михайла Завальняка, який 1888 року був «учителем і дяком разом», мабуть, у с. Дев'ятниках, де 1 червня 1910 року зробив візитаційний запис митрополит Андрей Шептицький (арк. 1). Друк 1709 року (стд. 80) є примірником, у якому поліелейні псалми «Хваліте імя господне» та «Ісповідайтеся господеві» мають вказівки на львівський напів⁵⁴. Книга має також багато записів, що свідчать про її постійне використання в навчальній та літургійній практиці: арк. 1–10 н/н — «Року 1749 мца іюныя дня 7 во градѣ въ Львовѣ [...]. Аби далемъ моемъ незаборонія не била бо я съ таковимъ хошчщу рукъ мѣти въ день Страстнаго Пришествія своєю рукою подписую отецъ Іоан Іоан Іоанес а хто мѣлъ би украсти таковий нехай будет клят и проклят нафема (!) на вѣки аминь»; арк. 10 зв.–11 — «Podpysuię się Stephaniy Kostecki Stephani»; арк. 2 зв. — «Сия книга глаголема ермолой рaba Božoho Dimitria kotorajo копилъ за своје grosze w [...] ano domini tisiac siedm pięndsiot zc(!) wartego 1754»; арк. 96 зв. — «Syi Jarmołoy podarowany mią (!) Stefan diak Bei[...] 1813 roku»; арк. 109 зв. — запис польською мовою про великий сніг по коліна, що випав 12 травня 1814 року й лежав два дні; арк. 192 зв. — «Siy Jarmołoy kupłeny z Dobrenycz⁵⁵ ot хѣдза».

Про активне практичне використання цього примірника свідчать також різні додаткові аркуші з богослужбних, у тому й нотних, видань:

1) 2 арк. F^o, на яких записано «Алфавитъ Ірмологісанія» (лише на першій сторінці), поч.: «Шестми знаменіи, а пяти чертами все Ірмологісаніе состоится художество», нижче дві лінійки нотних прикладів: на першій — сольмізація, на другій — ритмічні тривалості (першої половини XIX ст.);

2) 1 арк. 4° з якогось нотного друку XIX ст. — уривок херувимської пісні (дуже пошкоджений);

3) 1 арк. F^o зі стародрукованої Тріоди постної другої половини XVII ст. (арк. 1), поч.: «Тріодіон си естъ тріпѣснець»; на полі запис: «[Сі]я тріодь естъ церкви Добриницкой⁵⁶ воздвиженія Честнаго Креста [...]»;

⁵³ Ю. Ясіновський. Виправлення, уточнення і доповнення до Каталогу нотолінійних Ірмолоїв // *Каллофанія*, ч. 2. Львів 2004, с. 186–188.

⁵⁴ Нагадаємо, що в більшості примірників цей поліелей має ремарку *болгарський напів*.

⁵⁵ Добриничі, тепер Добряничі — село Перемишлянського р-ну Львівської обл.

⁵⁶ Мабуть, йдеться про те саме село Добряничі з церквою Воздвиження.

4) 1 арк. 8° з друку XVIII ст.: «Оглавление вещей в книзѣ сей об[р]ѣтающихся» — служби общим святым, різні служби цілого року;

5) уривок арк. з друкованого львівського Ірмологіона 1904 року;

6) 1 арк. 8° — початкова сторінка з Акафісника, друк XIX ст.

Ірмолой 1757 року (стд. 46) був у вжитку якогось дяка: «Diakiem został Roku [1]804» (арк. 1 зв.).

Широку міграційну географію побутування мав почаївський друкований Ірмолой 1775 року (стд. 47). Спершу з Почаєва друк помандрував на далеку Лемківщину: «Сія книга рекома Ірмологіонъ за стараніємъ и гроши инъ summa золоты два # 2 купленна от пречестнаго отца Иоанна Чернявскаго намѣстника Намѣстництва Бѣцкаго пароха Рыхвал[д]скаго⁵⁷ за отпушеніе грѣхов своих. Во чест и хвалу Пресвятой животворящей и нераздѣлимой Троицы Отца и Сина и Святаго Духа до храму Покрова Пресвятой Дівѣ Богородици Маріи. Да будет воекъ въ скорбѣ церковномъ» і підпис (?): «Стефан Л(?)ужа» (на форзацному арк., штучний півустав кінця XVIII — початку XIX ст.). Очевидно, якийсь учень для вправ записав ноти з означенням їх тривалостей: «півноти», «чвертьноти», «осемки» (синім олівцем, XIX ст.). У 30-х роках минулого століття книга знаходилася в Поморянах, про що свідчить вкладений уривок квитанції з 1935 р.⁵⁸

В унівській бібліотеці є також чимало цінних нотних видань XIX–XX ст., зокрема всі видання ірмолоїв і гласопісців. Зберігаються також рукописні поголосники церковного репертуару 20–30-х років минулого століття, переписані лаврським регентом Дмитром Кулішем, який приїхав у Галичину з Наддніпряни.

Особливо цінним набутком Унівської лаври є на престольне Євангеліє київського друку 1707 року (стд. 139), яке 1712 року придбав і подарував монастиреві ієромонах Лаврентій Бачковський, родом із сусіднього містечка Глинян. Згодом книгу знову повезли, здається, до Іданська, а потім до Києва, де над оправою та її оздобою трудилися лаврські майстри. У 1741 році це Євангеліє повернулося до Унівського монастиря і довгі роки служило як на престольне в Успенській церкві. Внизу, починаючи з першого аркуша першої нумерації, є посторінковий запис чітким півуставом першої половини XVIII ст.:

Во имя отца і сина і святаго Духа Аминь. Сію Книгу Рекомую Євангеліє Престолюе / Великое радвое Исправиль Рабъ Божій Ієромонахъ Лаврентій Бачковскій / Законникъ Манастира Уневскаго Чину Ствятаго Василія Великаго а родичъ Глинянс[к]ій / за отпушеніе грѣховъ своих и родителей моихъ. И придалъ ей Манастиревы / Уневскому Церквы Успенія Пресвятыя Богородици которая то книга абы / не была нѣякимъ способомъ нѣоткого от тояй святой обытели

⁵⁷ Рихвал(д) — село Тарнівського пов. Малопольського воев., що колись підпорядковувалося Біцькому намісництву.

⁵⁸ Поморяни — містечко Золочівського р-ну Львівської обл.

отдаленна подъ клятвою / Ствятыхъ Отець и страшнаго Божія суда Аминь. Вида-ток на тую Євангелію / за секстерну далемъ двадцять и пять талярей бытых аксамит пятьдесятъ золотыхъ / срѣбро з р[о]ботою золотыхъ одинацятъ сотъ и двацятъ золотыхъ интролѣгаторъ чтири таляри бытыхъ / срѣбра всего гривень шеснацять, гривна каждая золотыхъ шестдесятъ / Дорога Іданская золотихъ сто по секстерну до Києва дорога золотихъ тридцять, / всеи суми чинить тысяща шестсотъ и золотыхъ дванадцять 1612 / зачалас справляти тая Євангелія, Року Божія 1715 а докончилася року 1741 Ієромонах Лаврентій Законникъ Манастира Уневскаго Чину Святаго Василія Великаго, родичъ Глинянскій.

Євангеліє надруковане в Києво-Печерській лаврі в надзвичайно великому форматі — два склеєні аркуші in 1° (39x56 см), загальною кількістю аркушів 318 (початкові 3 нумеровані + 315 арк.), 21 рядок на сторінці. Кожна сторінка оздоблена декоративними рамками. Сторінки книги прикрашені орнаментальними та сюжетними гравюрами лаврських майстрів — Данила Галяховського (форта зі зображенням св. Йоана Богослова, внизу запис: «Даніель Галяховскій изобрази в Києві 1701 року», Феодора, ФА, Ф, NZ (Никодим Зубрицький — ?). Коштовну оправу-оклад зі срібними виливними прикрасами також, здається, виготовлено в Лаврі (або Іданську) майстром ІСН (див. Іл. 1–3).

У передмові до пам'ятки йдеться про обставини та учасників цього видання за гетьмана Івана Мазепи. Короткий опис та характеристику змісту цього унікального стародруку опублікував Федір Титов⁵⁹. Очевидно, що це Євангеліє переглядав Антін Петрушевич, який згадує про нього у своїй *Летописі*⁶⁰.

Відомо лише три примірники цього друку: Києво-Печерського історико-культурного заповідника, Чернігівського історичного музею та Бібліотеки Російської академії наук у Санкт-Петербурзі. Унівський примірник є, отже, четвертим із відомих на сьогодні.

Те, що унійний монастир придбав для свого вжитку — та ще як на престольну — книгу видання православної друкарні, свідчить про те, що в культурно-мистецькому аспекті, як і в релігійному, істотного протистояння між православними та уніятами на початку XVIII ст. в Україні вже не було. Культурна єдність, єдність мистецьких уподобань виявилися сильнішими від релігійних непорозумінь.

Після закриття монастиря 1790 року книгу було конфісковано разом з іншими маєтностями обителі, але згодом її повернули Унівській церкві. Пізніше митрополит Михайло дбайливо реставрував цю унікальну пам'ятку та зробив у книзі відповідний запис:

⁵⁹ Хв. Тітов. *Матеріали для історії книжкової справи на Україні в XVI–XVIII вв.: Всебірка передмов до українських стародруків*. Київ 1924, с. 475–481 (опис здійснено за двома примірниками, що зберігалися в ризниці Києво-Печерської лаври, № 23 і 24; мабуть, одне з них зберігається в згадуваному вище Києво-Печерському державному історико-культурному заповіднику).

⁶⁰ А. Петрушевич. *Сводная галицко-русская летопись*, III. Львів 1891, с. 358

А понеже долговременнымъ употребленіемъ и аксамитъ сотресе и много сребренныхъ окладковъ / изгибися, сего ради отновленна бысть сія книна Євангелія (!) року от Рождества Хрїстова 1835 / мѣсяца ноємврія. Употреблено же на шестнадесятъ новыхъ скоблей у корене Книги, и на / на праву уцербленныхъ от борковъ сребра лотовъ вѣднскихъ 22, а на изображеніе С. Архістрати / га Міхаила лотовъ 50-5-6. Купно: тридесять-5-6. лотовъ, за золотыхъ реньскихъ 36 и грайцаровъ 24, / монети сребренной — златару далоса за роботу 28 золотыхъ реньскихъ и 36 грайцаровъ тоей / же монети — аксамитъ коштоваль 14 золотыхъ реньскихъ и грайцаровъ 30 монети сребренной, / а работа книговязателя 11 золотыхъ реньскихъ сребренныхъ. Все сіе заплатилъ смиренній / Архіерей Міхаиль Левѣцкій Митрополита Галицкій, Архієпископъ Львовскій, Єпіскопъ Ка / менца Подольскаго, Єго Кес: Крал: Милости Дѣйствителній тайній Совѣтникъ, в честь и / хвалу Бога къ Благолѣпію Храма Успенія Пресвятыя Богородицы въ Уневѣ, а за отпущеніе всѣхъ / грѣховъ своихъ. Аминь.

Наприкінці XIX ст. на це Євангеліє звернув увагу вчитель унівської школи Іван Буцманюк, який опублікував записи ієромонаха Лаврентія у своїй розвідці про Унівський монастир⁶¹. Ця коштовна книга багато років служила на престольним Євангелієм, і два ченці урочисто вносили його у храм на найбільші празники, зокрема Воскресення та храмове Успення Пресв. Богородиці.

Після ліквідації монастиря та церкви радянською владою це Євангеліє чудом урятували мешканці Унева: спершу довгі роки книгу переховувала в стелі сіней власної хати родина Лесіцьких, а пізніше — старенька вдова Ксеня Чабан⁶².

З відновленням Лаври 1991 року переховуване майно, зокрема церковні книги, поступово почали повертатися до обителі. Було повернуто найбільші святині Лаври — храмову ікону Пресв. Богородиці з коштовними срібними шатами, яку встановили в Успенській церкві, та згадуване на престольне Євангеліє київського друку 1707 року. До бібліотеки Лаври повертаються її власні книги, а також надходять нові дарунки від різних релігійних громад та окремих осіб, цілими колекціями або їх частинами (див. вище).

Книги повертають і дарують насамперед мешканці та священики навколишніх сіл і містечок: Дунаєва (Анфологійон 1651 року, стд. 7, на початку XIX ст. належав церкві села Скваряви), Дзвенигорода (Анфологійон 1643 року, стд. 9), Добрян (Тріодь цвітна 1667 року, стд. 115), Борщева, зокрема від о. Олександра Чухня в серпні 2001 року (Тріодь постна 1753 року, стд. 143; Анфологійон 1777 року, стд. 186; Октоїх 1765 року, стд. 155). Мабуть, з околиць Лаври надійшов Літургікон 1747 року з довоєнним бібліотечним штампом (до того ж, книга ще й унівського друку). Апостол львівського друку 1666 року (стд. 27) подарував ченцю-студитові Василю-Всеволодові 17 червня 1996 року о. Богдан, парох Букачівців Рогатинського деканату. З недалеких Помор'ян надійшли Євангеліє 1722 року (стд. 31), яке тут знаходилося ще з

⁶¹ І. Буцманюк. *Унів і єго монастирі*, с. 95–97.

⁶² Там само, с. 106.

1738 року, коли о. Василь Дашевський «listek po listku skladał» (арк. 114–116), та нотний Ірмолой 1775 року (стд. 47).

Старі церковні книги дарували під час відвідин сіл і містечок Галичини невеликим хором Унівської лаври *Благовіст* у 90-х роках минулого століття, головню на Івано-Франківщині: у Ясені⁶³ (Апостол 1639 року, стд. 12); Церковній (Апостол 1719 року, стд. 14). Апостол 1666 року, Євангеліє 1665 року, Службник київського друку 1629 року, Анфологійон 1694 року, Тріодь цвітна 1642 року надійшли 7 вересня 1997 року зі с. Тур'є (стд. 15, 25, 63, 82, 99).

Два примірники Літургікона 1666 року надійшли з церков св. Димитрія с. Путятичів Городоцького району та с. Головецького Старосамбірського району Львівської області (стд. 58, 88), Акафісти 1756 року — від. о. Нестора зі с. Макунова Мостиського району (стд. 116), Літургікон 1755 року — зі с. Мохнатого Турківського району (стд. 120), Літургікон 1765 року — з міста Яворова (стд. 123), с. Раковця Львівської області (стд. 152, 159), Благовіщенської церкви с. Маткова (стд. 151).

Декілька стародруків передано з дочірнього монастиря прор. Іллі в Дорі біля Яремча (стд. 122, 166) та о. Ігнатієм зі Святоіванівської лаври Студитського уставу у Львові (стд. 194, 195, 196).

У другій половині 2006 року і першій половині 2007 року до унівської бібліотеки надійшло понад 50 стародруків із Глинян, Помор'ян, Жидачівщини, Рогатинщини; більшість із них привіз ігумен Лаври о. Венедикт.

Збереглися візитаційні записи в книгах: Миколи Шадурського на Євангелії 1665 року в церкві Різдва Пресв. Богородиці в с. Дунаївцях, куди книгу було придбано ще 1668 року (стд. 33, арк. 1–34), митрополита Андрея Шептицького (стд. 19, 22, 157, 158, 170, 171, 173, 176), зокрема на Апостолі київського друку Спиридона Соболя 1630 року (це, між іншим, перше видання Апостола в Києві) у с. Любешці 26 травня 1910 року (стд. 17, арк. 3нн). А раніше на цій же книзі візитаційний запис у церкві Різдва Богородиці сусіднього с. Голдичів зробив згаданий уже Микола Шадурський (стд. 17, арк. Аа).

В Акафістах київського друку 1693 року (стд. 1) зберігся фрагмент автографа Сучавського митрополита Досифея, який деякий час перебував в Уневі й друкував тут свої книги⁶⁴: «...едне прошу направте добре сію книгу до собору. +Дософтей митрополит сучавскій» (арк. 272 зв.). Пізніше книга належала Сідлецькій⁶⁵ церкві: «Ex Libris Ecclesie Siedlisansis Tituli [...]» (арк 1).

Своїм спеціальним записом 1938 року в Апостолі російського друку другої половини XVIII ст. (стд. 19) митрополит Андрей Шептицький дозволив уживати цю книгу в УГКЦ. Промовистий факт!

⁶³ З цього ж Ясеня походить нотний Ірмолой середини XVIII ст. з ЛНБ — ОН 521 (див.: Ю. Ясіновський. *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолой*, с. 408, № 812).

⁶⁴ Я. Ісаєвич. *Українське книговидання*, с. 276–277.

⁶⁵ Можливо, йдеться про село Сідлице, тепер Яворівського р-ну Львівської обл.; село з такою ж назвою є в Бірчанському деканаті, тепер Підкарпатське воєводство в Польщі.

Стародруки зберегли чимало покрайніх записів, які є не лише історією пам'яток, але й історією тих людей, які володіли ними, жертвували до церков і монастирів, вписували свої релігійні почування та розуміння світу, виявляли свій непересічний освітній рівень. На вкладному аркуші зі стародрукованої Тріоди є запис про голод 1749 року (Апостол львівського братського друку 1639 р., стд. 12). Апостол львівського братського друку 1719 року (стд. 14) тривалий час зберігався в с. Церковній Долинського району Івано-Франківської області, звідки в середині 90-х років минулого століття надійшов до бібліотеки Унівської лаври.

Євангеліє першої половини XVII ст. білоруського друку (стд. 28) належало церкві Воздвиження в Жовкві (арк. 1), а 1717 року — церкві Козьми і Дем'яна с. Мокротина (арк. 2–7). Євангеліє 1722 року львівського друку (стд. 29) було придбане 1737 року до церкви арх. Михаїла (арк. 1 зв.–11). На сторінках унівського Службника 1733 року (стд. 68) є запис про приналежність книги до церкви Любіня Малого в першій половині XIX ст., а пізніше, 1905 року, — про відкриття тут школи

Окремі книги раніше належали іншим монастирям чи церквам. Літургікон унівського друку 1747 року (стд. 62) належав Центральній василіянській бібліотеці у Львові.

Частина книг належала до бібліотеки Студіону: *Medytacje* Józefa Pietkiewicza почаївського друку 1754 року (стд. 111), з пізніших рідкісних видань цієї бібліотеки — Тріодь, що була надрукована 1900 року в Атенях (рк 15), боснійський Службник, виданий у Сараєво 1898 року (рк 208), та інші. Невідомим в українській науковій літературі є *Reflexiy albo Myśli Chrześcijańskich na cały rok rozłożonych, cz. 3 — lipiec, sierpień, wrzesień*, що була надрукована в друкарні єзуїтського колегіуму у Львові [б.д.], 8°, [1], 398 с. (стд. 145).

Службник львівського братського видання 1780 року (стд. 53) одразу після виходу у світ належав церкві Козьми і Дем'яна с. Великих Глібовичів; цій же церкві належав Анфологійон 1694 року львівського друку (стд. 141), який знаходився там ще, мабуть, з кінця XVII ст.: «Теодоръ Кузикъ купилъ [...] за таляровъ битихъ тридцятъ и сіе свѣдѣтельство записалъ азъ многогрѣшній Іоанъ Терлецкій [...] Стрѣльскій прѣзвитер Глѣбовскій» (арк. 4 зв.–5 почерком кінця XVII — початку XVIII ст.), «Михаилъ Строцкі пѣвецъ въ Глѣбовичохъ великихъ zostалъ въ року 1878 рожденный тако (?) въ Глѣбовичохъ и замешкаль» (на нижній оправі).

Службник львівського друку Михайла Сльозки 1646 року (стд. 60) через двадцять років був придбаний Феодором до с. Любша. А Євангеліє 1636 року львівського друку придбав, мабуть, ще у XVII ст. якийсь Лукаш до церкви Івана Хрестителя в Чайковичах (стд. 32, арк. 1–35). Євангеліє львівського братського друку 1670 року було придбане до церкви Миколая с. Дубаневичів⁶⁶ Іваном Гавриляком 26 жовтня 1670 року, тобто через декілька місяців

після виходу книги друком 11 червня 1670 року, а запис у ній зробив «даскал» Іван Феодорович (стд. 30, арк. 1–19). До церкви с. Лімновиці належало ще у XVII ст. Євангеліє 1636 року (стд. 34). Євангеліє львівського друку 1670 року (стд. 26) було придбане 1683 року (арк. 1–7). Апостол львівського друку Михайла Сльозки (стд. 21) у 1937–1946 роках належав дякові с. Руського Ліського повіту (тепер Підкарпатське воєводство в Польщі), який занотував своє одруження 1942 р. *Празня* почаївського друку 1757 року були придбані ще у XVIII ст. і надані до церкви влкм. Димитрія с. Білих Ослав на Гуцульщині (стд. 184, арк. 1–8).

Події останньої війни залишили свій слід у вигляді осколка, що пробив наскрізь грубезну книгу Октоїха почаївського друку 1758 року (стд. 110) й застряг у її нижній оправі. Біля осколка є пам'ятний запис: «14 серпня 1944 [року] була війна осколок з» (далі не дописано).

Цікавими є українські історії деякі російських літургійних книг: Типікон XIX ст. (рк 29) має українські машинописні доповнення, а Біблію петербурзького видання 1816 року (рк 16) подарувала Унівській лаврі п. Наталія Николін у пам'ять про свого батька, Івана Пахолківа, колишнього вчителя української гімназії в Станиславові, який привіз цю книгу із заслання в Тобольську.

Сьогодні Святоуспенська Унівська лавра знову відродилася. Вона швидко стає одним із важливих духовних центрів Української Греко-Католицької Церкви. Студійський чин спонукає до глибшого усвідомлення візантійської основи Української Церкви, її давніх богослужбних форм, до використання церковнослов'янської мови в службах і молитвах та збереження давніх форм церковного співу. А ченцям Студійський устав велить щоденно читати Святе Письмо та літургійні тексти.

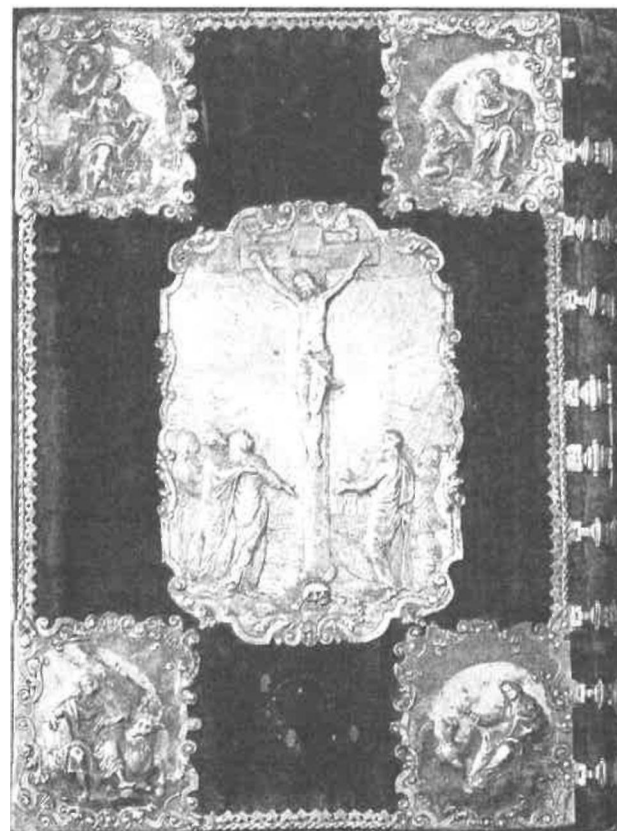
Усвідомлення свого минулого зобов'язує. Твориться нова сторінка історії бібліотеки Унівської лаври, і ми, як і вся чернеча братія, є її учасниками, творцями та вдячними читачами.

Стародруки, рукописи й рідкісні видання далі надходять до бібліотеки Святоуспенської Унівської лаври, і серед них Апостол 1574 р. львівського друку Івана Федорова. Останній на сьогодні дар — уривок *Возслідования праздником пресвятой тайны евхаристии* унівського друку 1745 р. — надійшов від академіка Ярослава Ісаєвича. Загалом на початок осені 2008 року число стародруків в унівському зібранні досягло 306.

⁶⁶ Дубаневичі — село Комарнянського деканату.

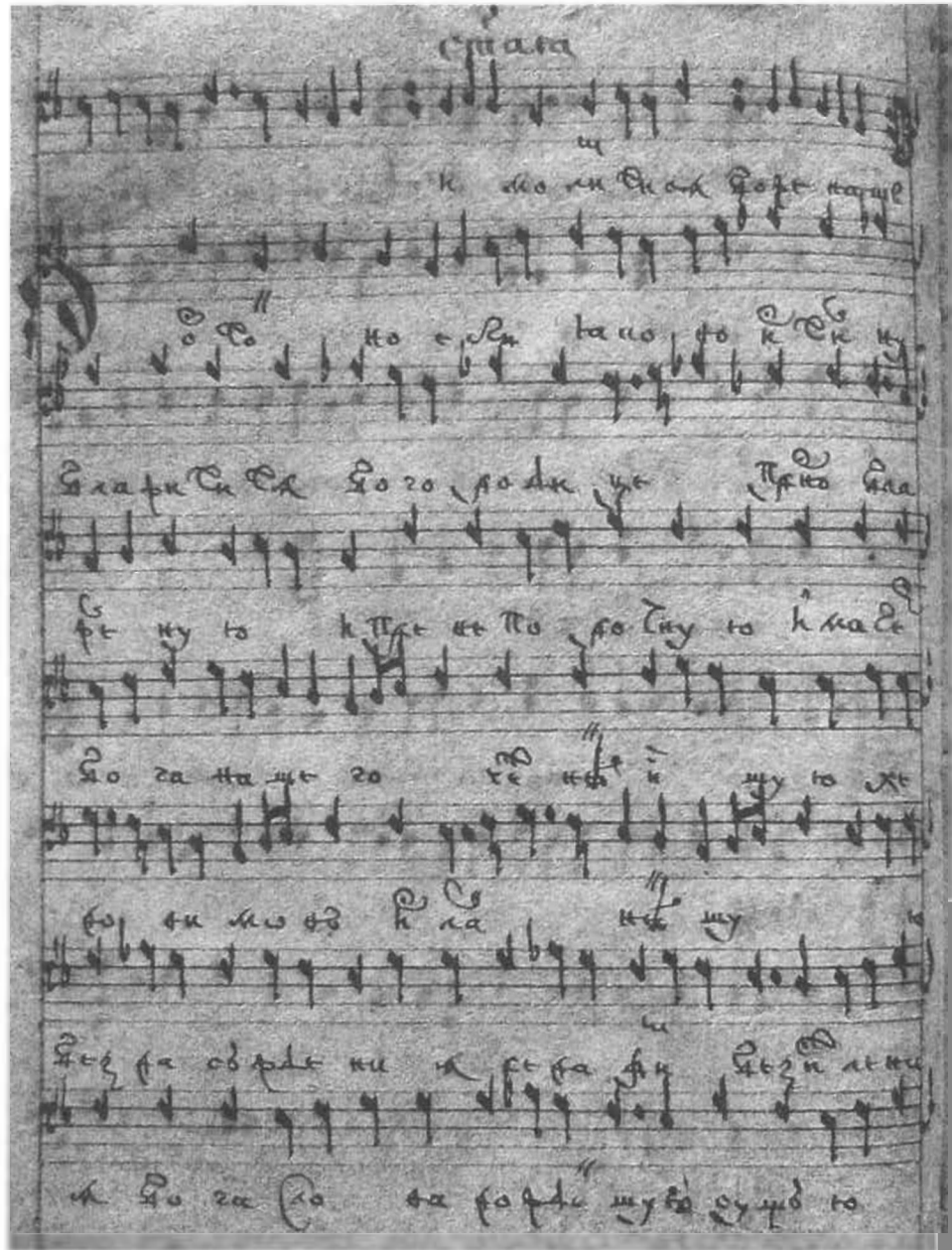
Ілюстрація 1. Євангеліє киево-печерського друку 1707 р., оздоба верхньої обкладинки

Ілюстрація 2. Євангеліє киево-печерського друку 1707 р., оздоба нижньої обкладинки

Ілюстрація 3. Євангеліє киево-печерського друку 1707 р., клеймо нижньої обкладинки

ЦЕРКОВНА МУЗИКА І ГИМНОГРАФІЯ

Ілюстрація 4. Перемишльський Ірмолой середини XVII ст., у тексті згадано Перемишльського єпископа Антонія [Винницького]